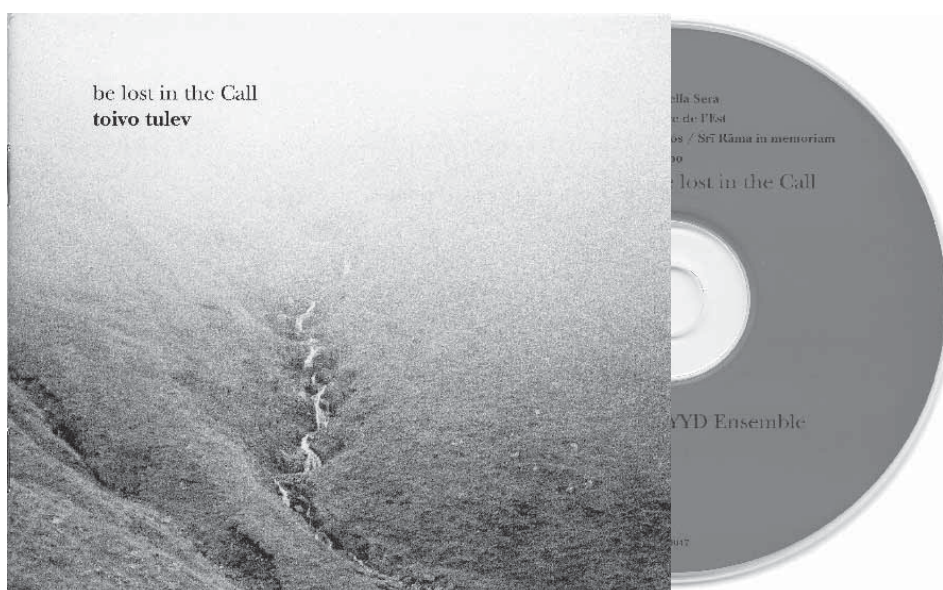

TOIVO TULEVI

„be lost in the Call“

KUI MAAILMADE KONTRAPUNKT

CD: toivo tulevi. be lost in the Call („Quella sera“, 1996; „Gare de l’Est“, 1999; „Adiós“, 2003; „Isopo“, 2003; „Be lost in the Call“, 2003). **NYD Ensemble ja Olari Elts.** ©/ P Eesti Raadio, 2004.

Selle loo kirjutamisel vaevas mind küsimus, kas mul on õigust vaadelda ratsionaalse ja objektiivse pilguga kunstiteost, mis näib lummatavat oma religioosse meditatiivse sügavusega, otsekui öeldes: ära küsi, ära analüüsi, kuula ja tunnetä, lase end helidel kanda läbi aja ja ruumi... Seda ma tõepoolest tegin kõige suurema naudinguga, sest Toivo muusika on lihtsalt väga ilus! Ja neil, kellele piisab sellest tõdemusest, ei soovita

ma edasi lugeda, vaid kuulata plaati ning tutvuda Evi Arujärve suurepärase poeetiliste kommentaaritextidega.

Neile aga, kes vaevavad pead, kuidas portreerida lindu, panin ma kirja oma avastused, tähelepanekud, kahtlused ja kõhklused. Seadsin ülesandeks mitte niivõrd analüüsida helilooja inspiratsiooniallikaid — looduspildid, isiklikud läbielamised, religioossed, filosoofilised või ilukirjanduslikud tekstid —, kuivõrd kõlavat muusikat ennast. Ma ei püüa seekord analüüsida ka esitust või salvestuse tehnilist teostust, sest eeldasin need olevat suuremas osas helilooja soovidele vastavad ja hetkel võimalikest parimad. Minu käsutuses ei

olnud rohkem infot kui salvestus, heliplaadi annotatsioonid ning varasemad kokkupuuted Toivo ja tema muusikaga. Osakesena õhtumaisest kultuurist ning õhtumaise muusikahariduse saanuna on mu vaatenurk paratamatult nii geograafilises kui ka ajaloolises mõttes õhtumaine.

Muusikat terasemalt kuulates hakkasin esitama küsimusi: milline on Toivo Tulevi stiil? Tugineb see kompilatsioonil, sünteesil või on tegemist uue helimaterjali organiseerimisvormiga? Missuguseid kompositsioonitehnikaid ta kasutab? Kuidas töötavad muusika erinevad parameetrid, milline on väljendusvahendite skaala? Millised seosed kujunevad oluliseks? Mis hakkab hierarhiliselt kujundama suuremaid tervikuid?

Kontrapunkt kui läbiv kompositsiooniprintsiip

Üksikutest hommikumaistest mikrointervallilistest meloodiakulgudest või ornamentidest hoolimata kuulub Toivo muusika kui läbini kontrapunktiline selgelt õhtumaisesse kultuuriruumi. Nimetasin oma ülevaate pealkirjaski kompositsiooni poeetiliselt „maailmade kontrapunktiks“ ja ei teinud seda pelgalt fantaasia õhutamiseks. Lisaks traditsioonilisele helikõrguste ja -kestuste kontrapunktile on nendes lugudes kujundite, harmoonia- ja meloodiastiilide, registripiirkondade, kulgemise ja staatika, loomuliku ja mitteloomuliku artikulatsiooni jt kontrapunktitasandeid. Paljud neist elementidest viitavad eri ajastute ning geograafiliste piirkondade traditsioonidele ning lisades siia veel suhted „jumal—maailm—inimene“, mis näivad olevat Toivo huviorbiidis, ei tundu sõnapaar „maailmade kontrapunkt“ mitte enam niivõrd poeetiline, kuivõrd muusika konstruktiivset olemust avav tuummõiste.

Vormide kontrapunkt

Kuigi plaadil kõlava viie teose valmimise aja vahe on seitse aastat (1996—2003) ning igal teosel on oma pealkiri, mõjub muusika homogeense viieosalise tervikliku kompositsioonina. Üheks olulisemaks siduvaks elemendiks, emapuuks, *cantus firmus*'eks, tundub olevat bassiliin. Vaadeldes plaadil kõlavat ühe tervikkompositsioonina ja erinevaid teoseid selle osadena (tähistatud rooma numbritega) ning püüdes määratleda nende vormifunktsioone tervikus, sain järgmise (väga tingliku!) rea: I — sissejuhatus, II — konflikt reaalsusega, III — aade igavikku, IV — võitlus reaalsusega, V — ühinemise magus valu ja lõppjärelus. Selline rida on aluseks nii mõnelegi klassikalis-romantilisele sümfooniale.

Antud juhul ei ole see paralleel aga ehk kõige parem, sest sellisel vormifunktsioonide real leiab formaalset sarnasust ka kristliku liturgiaga. Kuna Toivo mitte millegagi ei viita, et plaadil kõlavat võiks pidada terviklikult läbi komponeeritud viieosaliseks vormiks, annab see ruumi fantaasiale kujutada teoseid ette ka teises järjekorras, — miks mitte otsekui ringjoonel asuvate ning omavahel võrdseid kontrapunktilisi seoseid omavatenä.

Helikõrguste kontrapunkt

Plaadi tervikkompositsiooni helikõrgusstruktuur tugineb enamasti bassis kulgevale *cantus firmuse*'le (on ka olukordi, kus *cantus firmus* on tõstetud kõige kõrgemasse registrisse või puudub), mille põhiliin liigub C → D, kusjuures D tundub olevat kompositsiooni hierarhiline tuumheli. Põhiliini on tropeeritud (troop sulgudes): C D (A Es C Fis) D (G A/D) D (ES/C). Saadud helireal on sugulus kolmanda loo „Adiós“ vokaalmeloodiaga, võib-olla on *cantus firmus* pärit sealt? Pikkades bassipedaalides kulgevale *cantus firmus*'ele on muusika kesk- ja pinnakihis vastandatud erineva sise-

Toivo Tulev.

mise konsoneerivuse-dissoneerivuse astmel nobedama liikumisega kõlavälju. Printsipi meenutab XIII—XV sajandi *musica ficta* tehnikat, mis väljendab omaaegsete modernistide püüdu rikastada helikeelt Guido kanoonilist heksakordisüsteemi kromaatiliste vahehelidega laiendades. Nii nagu tookord, nii kõlavad ka nüüd kromaatilised laiendused tihti ühtaegu, moodustades *cantus firmus*'e heliga erineval mõrudusastmel intervallikooslusi. Keskaja helikõrgusstruktuurile sekundeerivad vahel generaalbassi ajastust pärit koraaliharmoniad, hilisromantiline rikastatud funktsionaalharmonia, heliruumi täitmise printsiibil kujunev klasterharmonia või erinevaid pidesid ja pidede lahendusi eksponeeriv „tintinnabuli“. Kõik need stiilirännakud suubuvad aga ikka ja jälle tagasi keskaega, mis näib olevat Toivole „kõigi aegade keskpunkt“.

Helikestuste kontrapunkt

Keskajast on „laenatud“ ka plaadil kõlava muusika helikestuste kontrapunkti põhialused: enamasti pikkades

noodivältustes kulgevale *cantus firmus*'ele on vastandatud lühemates vältustes melismaatilised kesk- ja pinnatasandi häältekulgemised. Bassi *cantus firmus*'e pikkade pedaalide tõttu mõjub muusika, hoolimata kohati üsna kiirest pinnatasandil liikumisest, kokkuvõttes põhiliselt aeglasena. Olgugi et pulsatsiooni sihilik eksponeerimine puudub, loob harmoonia vaheldumine siiski tunde aeglaselt pulseerivast meetrumist. Rütmi vormelid on enamasti eesti muusikatradiitsioonile omaselt tüüpiliselt kvadraatsed, kuid kuna muusikalised kujundid on enamikus väga lühikesed, ei arene muusika kordagi monorütmiliseks ostinaatoks.

Kõlakoloriidi kontrapunkt

Toivo muusika kõlavärv on enamasti klassikaliselt kaunis: nii instrumentidel kui ka inimhäätel kasutatakse kõige paremini kõlavaid registreid, dünaamikat ja artikulatsiooni. Inglise muusika üldmuljega võrreldes kostavad seda markantsemalt välja üksikud „mürad“: ekstreemsed poogna ülepressimised

keelpillidel, ootamatud löökpillitambriid ebatraditsioonilises kontekstis jne. Keskaja keskregistrit kasutavast vaimust kaugeneb mõnevõrra bassi *cantus firmus'* e ekstreemne madal register, mis kannab mõtted tiibeti munkade laulu juurde; või ka ekstreemselt kõrged helid, mis meenutavad elektroonilisest muusikast innustust saanud XX sajandi orkestrikäsitlust. Keskaja kompositsioonitehnika, mida Toivo kasutab, ei vii teda otseselt lähedale selle ajastu muusika kõlale, mis arvatakse olevat suhteliselt terav. Pigem on tal lähtekohaks inimhääle pehmus ja madrigalikultuuri hääle sensuaalne ilu. Mõõnan, et olen ajalooliste inimhääle või instrumentide tämbriomaduste üldistamisel libedal teel, kuna järeldusi saab ju teha ainult kaudsete allikate, säilinud instrumentide, pildimaterjali, muusika ja sõnatekstide põhjal.

Muusikaliste kujundite kontrapunkt

Kõige abstraktsemal üldistustasemel võib öelda, et muusikaliste kujundite kontrapunkt on taandatav punkti ja joone ning nende kombinatsioonide kontrapunktile. Muusikalistele kujunditele võib leida vasteid nii kõne- kui ka kujutavast kunstist. Toivo muusikakujundite põhiring pärineb liturgilisest vokaalmuusikast, milles võib eristada süllaabilist (punkt) või melismaatilist (joon) laulmist ja nende kombinatsioone. On repetitsiooni, retsitatiivsust, melismaatilisi keerutusmotive, pikki pedaalhelisid või nende ladestumisi, fanfaarilaadseid hüüatusi, üksiku meloodiakatke „lõputut“ kordamist. Kujundid on omavaheelistes seostes, „kõneldes“ üksteisega nagu tegelased teatrilaval. Mitte kõik tegelased ei tea alati päris täpselt, mida nad öelda või teha tahavad: nad hulguvad sihitult, peatuvad äkitselt, mõtlevad hetke ja kaovad. Väga inimlik!

Mängides tuntud kujunditega ebatraditsioonilisel viisil, on võimalik luua

väga huvitavaid nihestatud tähendusi. Üheks selliseks on näiteks XX sajandi muusikas siin-seal kasutatav pikk (vahel ülipikk) heli, mis lõpeb kõigi traditsioonide vastaselt ootamatu *crescendo'*ga ning vahel ka terava aktsendiga. Sellise muusikalise absurdi allikaks on tõenäoliselt elektrooniline võimalus pöörata akustiline heli ajalisse retrograadi. Toivo kasutab palju sellist võtet kontrapunktina „normaalsele“, atakiga algavale ning seejärel hajuvale helile, külvates kuulajasse rahutust.

Ärevuse ja rahu kontrapunkt

Evi Arujärv kirjutab plaadi vihikus kaunilt ja täpselt: „Enamasti kumisevad heitliku pealispinna all rahumeelsed püsigõlad.“ Nimetaksin seda „ärevuse ja rahu kontrapunktiks“, mis on normaalsele inimesele väga omane. Konflikt traditsioonilise ja innovatiivse vahel tekitab paratamatut stressi, soovi põgeneda tagasi loodusesse, minevikku, ülemhelirea kõrgemate osahelide juurest madalamate juurde jne. Toivo on loonud „soovide ja paratamatuse kontrapunkti“ abil väga põnevaid ja hinge- sööbivaid dramaturgilisi situatsioone.

Esimesele küsimusele vastates, tundub, et Toivo stiili puhul on tegu esma- joones sünteesiga. Stiililiste ja tehniliste lähete paljususest hoolimata ei tekita tema muusika tunnet eklektilisest kompilatsioonist, samas on see suhteliselt lihtsalt taandatav juba olemasolevatele, erinevate ajastute muusikatradsioonidele. Tunde sünteesist tekitab eelkõige teatud nüüdisinimese mõtlemise prisma, millest Toivo ei püüagi loobuda. Selle muusika maailmarännakud ei ole mitte ükskõik kelle, vaid selgelt Toivo Tulevi, XXI sajandi euroopa kultuuri- ruumi liikme rännakud.